

Markku Leskinen

Tuomioistuimet ja prosessioikeustutkimus

1. TARKASTELUN LÄHTÖKOHDISTA

Oikeustieteellisen tutkimuksen ja tuomitsemistoiminnan välinen suhde on mielenkiintoinen ja lähtökohtaisesti vaikuttaisi olevan myös tärkeä selvittää. Siksi onkin melko yllättävää, että mitään kattavaa tutkimusta, jossa olisi mukana myös riittävä empiirinen elementti, ei ole aiheesta tehty.

Itse tarkastelen aihetta alioikeustuomarina. Olen toiminut 33 vuotta alioikeustuomarina, josta noin 17 vuotta raastuvanoikeuden oikeusneuvosmiehenä kolmijäsenisessä kollegiossa ja lopun aikaa käräjätuomarina. Olen toiminut vähän aikaa pienehkössä alioikeusyksikössä Savonlinnan raastuvanoikeudessa, mutta pääasiallisen tuomarinurani olen tehnyt Suomen toiseksi suurimmassa alioikeusyksikössä Tampereen käräjäoikeudes-

sa. Viimeiset 15 vuotta olen ratkonut lähes yksinomaan laajoja riita-asioita ja toiminut isohkon osastoryhmän johtajana.

Olen hankkinut myös aiheeseen liittyviä kokemuksia toimimalla kuuden vuoden ajan Lakimiesliiton oikeuspoliittisen valiokunnan puheenjohtajana ja noin 20 vuotta alioikeustuomareiden järjestöjen eri tehtävissä. Lisäksi olen toiminut Turun hovioikeuden asettaman riita-asioiden laatu-työryhmän puheenjohtajana sen työstettyä riita-asioiden valmistelusta, sovinnon edistämisestä ja hyvästä tuomiosta laajahkot muistiot. Työryhmän jäsenenä oli sekä alioikeus- ja hovioikeustuomareita että hovioikeuden esittelijöitä.

Vaikka kokemuksestäni käsiteltävän asian kannalta näyttäisi olevan melko laaja, on kuitenkin muistettava, että jäljempänä on kysymys vain mielipiteistä ei tutkitusta tiedosta. Pysin arvioimaan tässä minkälaista oikeustieteellistä tutkimustietoa alioikeustuomareille on tarjolla, miten se on saatavilla ja onko tarvetta kehittää tutkimustiedon saatavuutta.

2. PROSESSIOIKEUSKOULUTUKSESTA

Olen joskus kärjistäen todennut, että alioikeusprosessista selviää, kun sisäistää aidosti ja laajasti kuulemisperiaatteen eri ulottuvuudet ja käyttää tervettä järkeä. Kyllä näinkin, mutta silti on muistettava, että prosessioikeuden hallinta on eräs tärkeimpiä työkaluja alioikeustuomarin työpakissa. Vaikka oikeudenkäynnissä aineellisen oikeuden hallinta on oikean lopputuloksen kannalta välttämätöntä, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementit löytyvät prosessioikeuden puolelta. Prosessioikeudessa annetaan sisältöä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tavoitteelle, oikeusturvalla, pohdiskelemalla oikeusvarmuuden ja aineellisen hyväksyttävyyden sisältöä ja mahdollista ristiriitojen ratkaisua. Kun jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, sen johtavat periaatteet, kuten tuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus, kuulemisperiaate, oi-

keudenkäynnin tarkoituksenmukaisuus ja julkisuus, asianosaisen oikeus saada perusteltu ratkaisu jne. määrittellään prosessioikeuden puolella.

Miten hyvin tuomarikunta on omaksunut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet? Asiaa ei ole tarkemmin tutkittu, mutta kokemuksemiin mukaan ei kovin hyvin, ei ainakaan yhtenäisesti. Korkeimman oikeuden ja ihmisoikeustuomioistuimen lukuisat ratkaisut kuluneelta ja viime vuosikymmeneltä esimerkiksi kuulemisperiaatteen toteutumisesta ja oikeudenkäynnin joutuisuudesta osoittavat kiistattomasti, että järjestelmän hallinnassa on vielä merkittäviä puutteita kaikissa oikeusasteissa.

Jos ja kun prosessioikeuden hallinta on tuomioistuintoiminnan kannalta niin tärkeää kuin väitän, voisi luulla, että yhteiskunta panostaisi tähän sektoriin merkittävästi. Näin ei kuitenkaan ole.

2.1 PERUSKOULUTUKSESTA

Keskusteluissa, joita olen käynyt lukuisten prosessioikeuden opettajien ja käräjäoikeuteen tulevien auskultanttien kanssa, on tullut selkeästi ilmi, että perusopetuksessa ei voida keskittyä tarpeellisessa määrin esimerkiksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden ymmärtämiseen. Perusopetus on selkeästi keskittynyt prosessioikeuden rakenteen pääpiirteittäiseen omaksumiseen ja erilaisen nippelitiedon ulkokohtaiseen opetteluun. Vaikka Tampereen käräjäoikeuteen saapuvat auskultantit ovat useimmiten hyvin ansioituneita, tämä seikka on selvästi havaittavissa myös heidän osaamisessaan. Jos ei ole tiedossa, millä tavoin hyvä prosessinjohto voidaan toteuttaa ja miten hyvä tuomio rakennetaan, eivät lähtökohdat auskultantin ensimmäisille tuomioille ole kovin hyvät siitäkään huolimatta, että ensimmäiset käsiteltävät asiat ovat melko yksinkertaisia rutiinityypisiä asioita.

Näin ollen on selvää, että peruskoulutus sellaisenaan ei vielä muodosta riittävän hyvää pohjaa ammattitaitoiselle prosessin hallinnalle, vaan tarvitaan jatkokoulutusta.

2.2 AMMATILLINEN KOULUTUS

2.2.1 Oikeusministeriön prosessikoulutus

Oikeusministeriö järjestää tuomareille tärkeimmiksi katsotuista uusista lainsäädäntöhankkeista, kuten esimerkiksi tällä hetkellä oikeudenkäynnin julkisuuslaista, yhden päivän mittaisia koulutustapahtumia. Näissä koulutus tapahtuu yleisimmin siten, että jotkut lainvalmistelutyöhön osallistuneet henkilöt lukevat pätkiä hallituksen esityksestä. Huomioon ottaen koulutukseen käytettävän ajan on selvää, että vähänkin merkittävässä lainsäädäntöhankkeessa ei tällä tavalla päästä pintaa syvemmälle. Koulutustapa viittaa siihen, että se on lähinnä tarkoitettu joko lukutaidottomien tai -hulluttomien tutustuttamiseksi uuteen lainsäädäntöön tai sitten sosiaaliseksi tapahtumaksi.

Toki oikeusministeriö järjestää hieman syvemmälle meneviä koulutustapahtumia muun muassa prosessioikeuden ja talousrikosasioiden osalta. Myös ihmisoikeusasioiden koulutus on ollut ansiokasta. Näihin seminaareihin käytetään kerrallaan yleensä kolme opiskelupäivää.

Ongelma oikeusministeriön koulutuksessa on kuitenkin etenkin tasokkaan koulutuksen vähäisyys. Itse olen suhtautunut jatkokoulutukseen aina myönteisesti. Tästä huolimatta vain ihmisoikeuskoulutus ja pienin varauksin prosessinjohtoseminaari, joka parikymmentä vuotta sitten oli vain kahden päivän mittainen, ovat olleet ammatillisesti hyödyllisiä. Ei kovin hyvä saldo pitkän uran aikana. Esimerkiksi todistelun psykologiaa käsittelevään koulutukseen en ole vielä päässyt lähinnä koulutuspaikkojen vähäisyyden vuoksi. Kyse on kuitenkin tuomarin työn kannalta erittäin tärkeästä sektorista.

Oikeusministeriön lisäksi Lakimiesliiton koulutus on jo pitkään järjestänyt erityyppisiä koulutushankkeita. Tuomareiden mahdollisuus osallistua näihin hankkeisiin koulutettavina on kuitenkin hyvin rajallinen lähinnä niiden kalleuden vuoksi. Siten esimerkiksi Tampereen käräjäoikeuden 29 tuomarista lähetetään vuosittain pari kolme tuomaria tärkeimmiksi

koettuihin koulutustapahtumiin. Lakimiesliiton koulutus ei kuitenkaan anna laaja-alaisempaa prosessinjohtoon liittyvää koulutusta.

On selvää, että oikeusministeriön työnantajana antama koulutus prosessinjohtamisesta on ollut tarpeeseen nähden riittämätöntä. Kun vertaa toteutunutta koulutusta oikeusministeriön asettamiin yleisiin koulutustavoitteisiin, niin ristiriita on räikeä. Oikeusministeriö ei myöskään koulutuksen määrässä pärjää työnantajana yksityiselle sektorille.

Tämä on sikäli ongelmallista, että tuomareiden keskuudessa ei jatkokoulutuksen tarvetta pidetä itsestään selvyytenä. Selvästi on havaittavissa, että merkittävä osa tuomareista ei ole ollut uransa aikana kuin satunnaisesti jatkokoulutuksen kanssa tekemisissä. Kun prosessijärjestelmämme uudistettiin 1990-luvulla myös siksi, että saataisiin myös virheelliseksi koettuihin käytäntöihin urautuneet tuomarit omaksumaan uusia menettelytapoja, olisi luullut, että uudistukseen olisi kytketty riittävän pitkäaikainen ja korkeatasoinen koulutus.

2.2.2 Ammatillinen kokemus

Suurin osa tuomarin ammatillisista tiedoista ja taidoista prosessioikeudessa tulee kokemuksen kautta. Kollegiaalisissa tuomioistuimissa, kuten yli oikeuksissa ja aikaisemmin raastuvanoikeuksissa kokemuspinta on laajempi kuin käräjäoikeuksissa. Usein kollegiaalinen työskentely antaa nuorille juristeille hyvän mahdollisuuden havainnoida eri tuomareiden työskentelyä niin hyvässä kuin pahassakin. Sen sijaan käräjäoikeuksissa tuomareilla vain harvoin on nykyään mahdollisuus seurata toisten tuomareiden työskentelyä. Tästä syystä alioikeustuomarit helposti urautuvat omiin käytäntöihinsä ja käytännöt voivat eriytyä toisistaan merkittävästikin. Ainakin asianajajat pitävät käytäntöjen eriytymistä jo ongelmallisena.

Tätä ongelmaa on tosin pyritty vähentämään paikallisesti. Tampereella 1990-luvulla luotiin järjestely, jossa tuomareiden ja asianajajien laajahkolla yhteisellä kanssakäymisellä uuden prosessijärjestelmän tuomiin muutoksiin. On ymmärrettävää, että tämän tyyppinen työskentely kohdistuu

ensisijaisesti menettelytapojen yhdenmukaistamiseen eikä se voi olla kovin syvälle menevää tiedon hankintaa.

3. OIKEUSTIETEELLINEN KIRJALLISUUS

Jyrki Virolainen määritteli hyvän tuomarin vaatimuksia antaessaan tuomarinuratoimikunnan mietinnöstä 1994:15 Tuomarit 2000-luvulle eriävän mielipiteen seuraavasti:

”Kyetäkseen soveltamaan lakia viran puolesta tuomarin on ensinnäkin tiedettävä lain ja normien sisältö (jura novit curia). Tuomarilla tulee olla hyvät ellei erinomaiset tiedot sovellettaviksi tulevien aineellisoikeudellisten ja prosessioikeudellisten sääntöjen ja periaatteiden sisällöstä. Pelkkä lainsäädännön tuntemus ei riitä, vaan tulkintatapauksia silmällä pitäen tuomarin on oltava selvillä myös muista oikeuslähteistä, kuten lakien esitöistä, prejudikaateista ja alan oikeuskirjallisuudesta. Ylikansallisten normistojen osalta tuomarin on tiedettävä myös niitä koskeva soveltamiskäytäntö, esimerkiksi ihmisoikeussopimusten osalta ihmisoikeustuomioistuinten asianomaiset ratkaisut. Lisäksi tuomarin on hallittava erilaiset laintulkintametodit ja -standardit ja todistusoikeuden osalta muun muassa todisteiden todennäköisyysarvioinnissa käytettävät päättelysäännöt (frekvensiteoriat), samoin todistustaakkasäännöt. Tuomarilta on edellytettävä myös hyvää yleissivistystä.” Lisäksi Virolainen luetteli koko joukon vaadittavia henkilökohtaisia ominaisuuksia oikeामीelisyydestä ja nuhteettomuudesta alkaen.

Virolaisen asettama tavoitetaso on vaikeasti saavutettavissa ellei mahdollonta saavuttaa. Jos tavoitteeksi asetetaan korkeatasoinen tuomioistuintoiminta, vaatimukset on helppo hyväksyä ideaalina tavoitetasona.

Jos koulutusta tarkastellaan tuomarin ammattitaidolle asetettujen tavoitteiden näkökulmasta, on selvää, että prosessioikeuden peruskoulutus ja ammatillinen jatkokoulutus eivät täytä niille oikeutetusti asetettuja vel-

voitteita. Näin ollen keskeiseksi tiedonhankintaväyläksi jää omaehtoinen oikeuskirjallisuuden tutkiminen.

Tästäkään aiheesta ei ole olemassa empiiristä tutkimusta, mutta joitain mielenkiintoisia seikkoja käy ilmi, kun perehtyy siihen, kuinka oikeustieteellistä kirjallisuutta lainataan esimerkiksi oman yksikön kirjastosta.

Tampereen kärjäoikeudella on työpaikkakirjastoksi kohtuullisen kattava kirjasto. Sinne pyritään hankkimaan kaikki merkittävämpi suomenkielinen oikeuskirjallisuus. Lisäksi sinne hankitaan kaikki se kirjallisuus, jonka tuomarit kokevat hyödylliseksi.

Käydessäni lävitse prosessioikeudellisen kirjallisuuden lainaamista oli havaittavissa selkeästi tietty linja.

Aktiivisesti lainattuja olivat oppi- ja käsikirjatyypiset kirjat, mutta eivät varsinaiset perustutkimukseen keskittyneet teokset muutamia poikkeuksia lukuunottamatta. Niinpä kärjessä olivat *Juha Lappalaisen Siviiliprosessioikeus I-II*, *Antti Jokelan Oikeudenkäynti I-II* ja *Jyrki Virolaisen Rikosprosessioikeus I*. Noita teoksia käytetään käsikirjoina yksittäisten oikeustapausten ongelmien ratkaisuisissa. Samaa käyttötarvetta palvelee myös *WSOY:n Prosessioikeus*-kirja. Sen sijaan kirjoittajien muu tuotanto ei ole kovin lainattua ei edes *Virolaisen Materiaalinen prosessinjohto* ansioistaan ja merkittävydestään huolimatta.

Tampereen kärjäoikeudessa on toteutettu jossain määrin työnjaossa erikoistumista. Onkin ollut havaittavissa, että erikoistumissectoreilla välttämättömän tiedon tarve panee tuomarit tutustumaan oman alueen oikeuskirjallisuuteen ja myös perustutkimukseen tavanomaista enemmän ja syvemältä. Niinpä insolvenssioikeuden tuomareilla ja esittelijöillä *Risto Koulun* insolvenssikirjat ovat olleet melko ahkerassa käytössä, vaikka niitä ei varsinaisesti käsikirjoina voidakaan pitää. Samalla tavalla on perehdytty *Erkki Havansin teokseen Uusi turvaamistoimilainsäädäntö selityksineen* ja aineellisoikeudellisella puolella *Havansin Esinevakuusoikeudet* on ollut viime vuosiin saakka suosikkikirjojen joukossa. Sen sijaan muu Havansin tuotanto ansioistaan huolimatta ei ole noussut esiin lukutilastoissa. Pakko-

keinotuomarit puolestaan ovat lainanneet *Klaus Helmisen, Kari Lehtolan ja Pertti Virolaisen kirjaa Esitutkinnasta ja pakkokeinoista*.

Sen sijaan näyttäisi siltä, että oikeuskirjallisuus silloin, kun sillä ei ole kosketuspintaa juttukohtaiseen ongelmaan, jää useimmilta tuomareilta lukematta. Niinpä *Laura Ervon* väitöskirjasta *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti* ei ole kuin yksi lainausmerkintä ja *Kevät Nousiaisen Prosessin heruudesta* ei sitäkään. Sama kohtalo on myös ollut osittain *Kaijus Ervastian* kirjoilla. Hänen teostaan *Sovittelusta*, joita teoskappaleita on kirjastossamme neljä, on vain kahdesti lainattu, molemmilla kerroilla saman tuomarin toimesta, siitäkin huolimatta, että kirja on käsitellyt tuomarille uutta työskentelymallia.

Kokemukseni perusteella väittäisin, että ruotsinkielinen oikeustieteellinen kirjallisuus on vielä laiminlyödympää tuomareiden keskuudessa. Ruotsinkielisten kirjojen osuus Tampereen käräjäoikeuden kirjastossa on niukka. Prosessioikeuden puolelta ei löydy *Dan Fränden* teosta *Finsk straffprocessrätt I* eikä paljon muutakaan Fränden tuotantoa. Merkittävimmin tähän lienee vaikuttanut se, että meillä ei ole ollut myöskään mitään kysyntää ruotsinkieliselle kirjallisuudelle. Tämä puolestaan on johtunut pääasiassa siitä, että ruotsinkielen taito suomenkielisten tuomareiden keskuudessa on useimmilla siinä määrin puutteellista, että tiedon hankinta ruotsinkielellä on liian raskasta.

Prosessioikeuden osastolta kirjastostamme ei taida löytyä ruotsinkielellä kuin *Per Olof Ekelöfin* teos *Rättegång I-V*. 12 vuoden aikana kirjan viidestä teoskappaleesta on kahta lainattu kerran, kerran notaarin ja kerran tuomarin toimesta.

Vastaava ilmiö kuin prosessioikeuden puolella on havaittavissa myös aineellis-oikeudellisella puolella. Niinpä muun muassa sopimusoikeudessa uudesta perustutkimuksesta kertovat väitöskirjat kuten *Vesa Annalan Sopimuksen dynaamisuus*, *Marko Monosen Sopimusoikeuden materiaalisuudesta* ja *Juha Häyhän Sopimus, laki ja vakuutustoiminta* ovat saaneet kuivua kirjaston hyllyllä. Sen sijaan käsikirja- ja oppikirjatyyppiset teokset sopimusoikeudessa kuten *Mika Hemmon* teokset *Sopimusoikeus I-III* ovat

olleet hyvin kysytyjä jopa niin, että niiden lainaaminen tai jopa niiden "löytäminen" on joskus työn takana. Kysytyjä ovat myös *Tiina Koskisen* väitöskirjan *Kosteus- ja homevauriot asuntokaupan sopimusoikeudellisena ongelmana* tyyppiset teokset, jotka ovat pikemminkin käsikirjoja kuin perustutkimukseen keskittyviä teoksia. Hemmon ansiona on tietenkin pidettävä sitä, että hän on kyennyt täyttämään etenkin kahdessa ensimmäisessä sopimusoikeuden kirjassaan perustutkimukselle, oppikirjalle ja käsikirjalle asetetut vaatimukset yhdessä teoksessa ihailtavan hyvin. Mutta yllätyksiäkin sattuu. *Juha Pöyhösen* väitöskirja *Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu* on ollut luonteestaan huolimatta hyvin lainattu kirja. Syynä lienee otsikon kaksi viimeistä sanaa.

Siitä, että lukemisen painopiste on laajoissa oppi- ja käsikirjatyyppisissä kirjoissa, aiheutuu se haitta, että tällaisena dynaamisen muutoksen aikana niillä on taipumus vanhentua melko nopeasti.

Sen vuoksi onkin hyvä, että niitä täydentämässä on esimerkiksi *Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein* tyyppisiä teoksia, joissa eri alojen tutkijat yksittäisten tapausten pohjalta ruotivat usein ansiokkaasti lainsäädännöstä ja oikeusperiaatteista aiheutuvia tulkintavaikeuksia tuoreen tutkimuksen pohjalta. Kommenttien käyttöarvoa lisää se, että niissä on selkeä käytännönläheinen linkki yksittäiseen oikeustapaukseen ja siitä annettuihin tuomioistuinratkaisuihin. Niissä on myös hyvät oikeustapa- ja oikeuskirjallisuusviittaukset, jotka helpottavat usean tuomarin tiedonhankintaa. Elämme vielä sellaisessa vaiheessa, että tuomareiden keskuudessa tiedonhallinta ja -haku internetin kautta ei ole lyönyt itseään kokonaisvaltaisesti lävitse.

Myös *Eero Routamon* ja *Jan Rambergin* esittämä tapa linkittää perustutkimusta ja lakikommentaaria teoksessa *Kauppalain kommentaari* olisi suositeltava menettely laajemmaltikin käytännön lakimiesten kannalta. Kirjoittamalla kunkin luvun alkuun ytimekkään esityksen kauppaoikeuden periaatteista ja normien taustoista, he syventävät helpolla tavalla oikeudellisen järjestelmän ja normien soveltamisen ymmärtämistä.

Samaa tarkoitusta palvelevat osittain aikakauslehdet *Lakimies, Defensor Legis* ja *Tidskrift av Juridiska Föreningen i Finland*. Käytännön tuomarityössä kylläkin usein ihmettelee, mitä tarkoitusta varten ja kenelle artikkelit etenkin Lakimieheissä on tarkoitettu.

Käymättä lainaushistoriaa sen tarkemmin tai laajemmin voidaan yleispiirteenä sanoa, että alioikeustuomarit perehtyvät oikeuskirjallisuuteen enimmäkseen tapaus- ja ongelmakohtaisesti oppi- ja käsikirjatyypisten kirjojen kautta. Sen sijaan laajempaan oikeustieteen harrastukseen ei näytä olevan merkittäviä haluja tai mahdollisuuksia. Melko usein tässä yhteydessä esitetään väite siitä, että alioikeustuomarin työ on siinä määrin vaativa ja työllistävä, ettei laajamittaiseen ja syvälliseen tutkimiseen ole riittävästi aikaa. Tutkimisintoa näyttäisi säätelevän lyhytaikainen panos/tuotosajattelu, eli luetaan sitä, mistä näyttää olevan selvästi käytännön työssä hyötyä. Mikäli halutaan parantaa tuomareiden ja muidenkin käytännön lakimiesten keskuudessa oikeustieteellisen tutkimuksen saavutettavuutta, tutkimuksessa olisi lisättävä kosketuspintaa käytännön oikeuselämään. Tämä edellyttäisi todennäköisesti empiirisen tutkimusaineiston lisäämistä.

4. PROSESSIOIKEUDELLISISTA TUTKIMUSAIHEISTA

Suomalaiselle lakimieskunnalle ei ole tyypillistä osallistua tai aktivoida julkista oikeuspoliittista keskustelua. Tuomarit ovat tässä suhteessa hyvin varovaisia. Julkinen oikeuspoliittinen keskustelu voisi olla yksi väylä kehittää yhteiskunnan oikeudellisten tarpeiden tyydyttämistä. Tässä työssä perustutkimuksella olisi merkittävä rooli keskusteluargumenttien pohjustamisessa. Tutkimuksella pitäisi olla myös keskeinen asema ainakin kotimaisessa lainsäädäntötyössä. Väittäisin, että nykyinen oikeustieteellinen perustutkimus ei ole tuottanut riittävästi, kelvollista tieteellistä tietoa ainakaan harkitun päätöksenteon pohjaksi. Niinpä muun muassa tuomioistuintoimintaa koskeva empiirinen tutkimus on rajoittunut lähinnä tilas-

tollisiin selvityksiin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kunniaksi on todettava, että se on nostanut esille empiirisen tutkimuksen tärkeyttä oikeustieteelliselle tutkimukselle. Ilman käytännönläheistä tutkimusta oikeustieteellinen tutkimus voi aika ajoin jäädä mielipiteen tasolle.

Esimerkinomaisesti ajattelin nostaa esiin pari asiarypystä, joiden tutkimisella saattaisi olla laajempaakin kiinnostusta:

4.1 TUOMARIN ROOLISTA

Tuomioistuimen ja tuomarinroolista meidän yhteiskunnassamme ei ole tehty viime aikoina laajempaa perustutkimusta. Siitä kun *Otto Brusiin* vuonna 1938 väitöskirjassaan *Tuomarin harkinta normien puuttuessa* kirjoitti kirkasotsaisesti: "Ei voida kuvitella ylevämpää tehtävää kuin tuomarin. Hänen tulee valvoa oikeamielisyyden temppeliä, pyhättöä, jonka turvin kuohuva ihmisjoukko pyrki yhä suurempaan henkiseen ja aineelliseen kulttuuriin", ovat aika, asenteet ja yhteiskuntakin muuttuneet merkittävästi. Brusiininkaan teos ei muuten kuulu lainattuihin teoksiin. Kohtuuden nimessä on kuitenkin todettava, että Brusiin saavutti myöhemmillä teoksillaan ehkäpä Aulis Aarnion ansiosta paljon mainetta hyvänä oikeusfilosofina etenkin Saksassa.

Elämme parasta aikaa murrosvaiheessa, jossa monet alioikeuden tehtävät ja alioikeuksien rakenne ja organisaatiot ovat muuttumassa. Muutospaineen moottorina toimii enimmäkseen taloudelliset paineet, joten olisi kai perusteltua, että tuomioistuimen roolia tarkasteltaisiin riittävästi myös muista näkökulmista.

Tuomarin rooliin prosessi uudistusten yhteydessä toteutettiin tai ainakin pyrittiin toteuttamaan muutos, että rikosasioissa puheenjohtajan rooli muuttuu passiiviseksi puheenvuorojen jakajaksi ja järjestyksen pitäjäksi ja laajoissa riita-asioissa aktiiviseksi, jopa rikastavaksi prosessinedistäjäksi. Muutosten perustelemisen argumentoinnista voidaan olla eri mieltä, mutta olisi ainakin mielenkiintoista saada tietää, minkälaisia seurauksia on pu-

heenjohtajan aktiivisella tai passiivisella puheenjohtajalla oikeuden toteutumiselle. Kansainvälinen vertailu voisi tuoda lisäsuolan asiaan.

4.2 ACCES TO JUSTICE

Melko yleisesti esitetty väittämä on, että oikeusjärjestelmässämme on kynnysjä, jotka estävät kansalaisia pääsemään tosiasiallisesti oikeuksiinsa täysimääräisesti. Riita-asioissa juttujen väheneminen uuden riitaprosessin aikana on ollut selvä osoitus tästä. Syinä on esitetty muun muassa oikeudenkäyntien kallistumista ja niiden hitautta. Näitä asioita on jonkin verran tutkittu, mutta mitä on saatu selville? Mitä kysymyksiä on esitetty ja mitä niihin on vastattu?

Juttujen väheneminen.

Oikeusministeriön tilastojen mukaan laajojen riita-asioiden määrä on uuden prosessin aikana selvästi laskenut. Onko tilastointi luotettava ja mitä muuta tutkimus on paljastanut? Itse olen toiminut koko tuon ajan pääasiassa laajojen riita-asioiden ratkaisijana ja jakanut niitä myös muille osastoryhmämme riitatuomareille. Juttujen lukumäärä on kärjääoikeudessa tänä aikana hieman laskenut, tosin viime aikoina tällaista trendiä ei ole ollut enää havaittavissa. Yhteinen kokemuksemme on ollut, että laajoihin riita-asioihin käytetty työmäärä ei ole vähentynyt. Toisaalta aivan viime vuosia lukuun ottamatta on ollut havaittavissa, että tuomioistuimeen on tullut laajoina riita-asioina yleiseltä merkitykseltään myös vähäisiä asioita.

Tilastoinnin osalta en ole nähnyt selvitystä, jossa olisi pystytty tilastoimaan riisumaan summaarisissa asioissa tapahtunut muutos ja riitautettujen summaaristen asioiden vaikutus tilastointiin. On ilmeistä, että alkuvaiheen tilastointi ei ollut kaikilta osin luotettavaa ja 1990-luvun alku oli aikaa, jolloin summaaristen asioiden määrä oli huima.

Jotta juttumäärästä voitaisiin tehdä johtopäätöksiä Acces to Justice-käsitteestä, tulisi asiaa selvittää nykyistä tarkemmin.

Oikeudenkäyntikulujen nousu.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on tutkinut jonkin verran oikeudenkäyntikulujen nousua, joka tilastollisesti on selvästi havaittavissa. Lisäksi tutkimuksessa on pyritty arvioimaan niitä tekijöitä, jotka ovat olleet vaikuttamassa kulujen nousuun.

Kokemusperäisestäikin on melko selvää, että oikeudenkäyntikulujen määrä on juttukohtaisesti selvästi noussut uuden riitaprosessin aikana. Sen sijaan näyttäisi siltä, että syiden selvittäminen ja erittely on jäänyt vielä kesken. On ilmeistä, että asiaa olisi tutkittava juttukohtaisesti empiirisesti, jotta voitaisiin selvittää nousuun johtaneet tekijät nykyistä tarkemmin. Tässä olisi selvitettävä muun muassa ovatko aineistot vertailukelpoisia, onko jutturakenne pysynyt samana uuden riitaprosessin aikana, mikä on lisääntyneiden sovintojen merkitys suhteessa pääkäsittelyyn menneissä jutuissa, miten kustannukset jakautuvat kirjallisen valmistelun, suullisen valmistelun ja pääkäsittelyn kesken, mitä olisi pidettävä kohtuullisena, keskimääräisenä kuluvaluuna laajoissa riita-asioissa esimerkiksi home-talojutun tyypisissä jutuissa.

Oikeuskäsittelyn hitaus.

Laajoissa riita-asioissa käsittelyajat ovat keskimäärin 5–11 kuukautta alioikeusyksiköstä riippuen. Kun arvioidaan hitautta nimenomaan siitä näkökulmasta, estääkö se oikeuksiin pääsemistä, käsittelyaikaan on otettava mukaan myös ylioikeuksien käsittelyajat.

Kysymys on asiasta, joka keskeisesti liittyy oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitteeseen ja sen toteutumiseen. Asian selvittämiseksi olisi perusteltua tehdä kunnollinen empiirinen tutkimus siitä, mitkä tekijät vaikuttavat käsittelyn kestoon ja miten. Samalla voitaisiin saada tutkimustietoa siitä, millä menettelytavoilla käsittelyaikoja voitaisiin mahdollisesti supistaa.

Muutoksenhakualttius.

Muutoksenhakualttiuden osalta olisi perusteltua selvittää empiirisesti, mistä seikoista haetaan muutosta laajoissa riita-asioissa ja kuinka usein. Samoin olisi selvitettävä, mistä johtuu se, että asianosaiset nykyään usein tyytyvät alioikeuden ratkaisuun. Johtuuko se esimerkiksi ratkaisun laadusta vai oikeudenkäyntikulujen kasvusta ja olisiko se siten osoitus Acces to Justice-kynnyksestä.

4.3 MUUTA TUTKITTAVAA

Tässä olen tuonut esiin muutamia tuomioistuinlaitosta koskevia tutkimusteemoja, mutta ei maailma muiltakaan osin vielä valmis ole. Jos halutaan tutkia periaatteellisia kysymyksiä, tutkittavaa löytyisi vaikka kuulemisperiaatteen ja pakkokeinojen välisestä suhteesta, yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumisesta turvaamistoimiasioissa jne.

5. LOPUKSI

Vaikka antamani kuva tuomareiden innokkuudesta perehtyä oikeustieteelliseen tutkimukseen ei ole kovin innostava, on samalla todettava, että tuomareiden keskuudessa vaihtelut ovat merkittävät. Oikeudellisessa kentässä oikeustieteellinen tutkimus on merkittäväällä tavalla luomassa sitä perustaa, jolta myös tuomarit ammentavat tietonsa tavalla tai toisella.